

όπου τονίζεται η διαφορά με την ελληνική τραγωδία. Ύστερα ακολουθεί η ίδια η μετάφραση (σε ιαμβικό ανομοιοκατάληκτο ενδεκασύλλαβο, στα χορικά συντομότερα μέτρα) και στο τέλος επεξηγηματικές σημειώσεις για σημεία του κειμένου, όπου απαιτούνται κάποιες προσθέτες πληροφορίες και σημειώνονται με παραπομπές σε αυξόντα αριθμό.

Ας ελπίσουμε ότι θα δούμε και τραγωδίες του Σενέκα, ίσως και στο φυσικό τους περιβάλλον, που είναι το θέατρο του Ηρώδη Αττικού.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΟΝΤΟΓΩΡΓΗ,

Η σκηνογραφία του ελληνικού θεάτρου 1930-1960, Θεσσαλονίκη, University Studio Press 2000, σελ. 278 (4^ο), 219 έγχρωμες και ασπρόμαυρες εικόνες, ISBN 960-12-0880-1.

Η βιβλιογραφία και εικονογραφία της ελληνικής σκηνογραφίας και ενδυματολογίας είναι ακόμα αρκετά πενιχρή, αν εξαιρέσουμε τα αφιερώματα στο Εθνικό Θέατρο και άλλα θέατρα, εργασίες του Τσαρούχη και του Διον. Φωτόπουλου, του Γιώργου Ανεμογιάννη, αλλά και για τον Φ. Κοντόγλου ή το Αρχαίο Δράμα στη νεοελληνική σκηνή (βλ. σε επιλογή: Δ. Τσούχλου/Α. Μπαχαριάν, *Η σκηνογραφία στο νεοελληνικό θέατρο*, Άποψη, Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα Ευρώπης 1985· Διον. Φωτόπουλος, *Ενδυματολογία στο Ελληνικό Θέατρο*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986· του ίδιου, *Σκηνογραφία στο Ελληνικό Θέατρο*, Εκδόσεις Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1987· Γ.Ανεμογιάννης, *Θεατρική περιπέτεια*, Αθήνα 1990, του ίδιου *Διαδρομή στο χρώμα και το όνειρο*, Αθήνα 1998· Ι. Βιβλάκης, «Η συμβολή του Κόντογλου στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου», στον τόμο: *Φώτης Κόντογλου. Εν εικόνι διαπορευόμενος. Εκατό χρόνια από την Γέννηση και Τριάντα από την Κοίμησή του*, Αθήνα Ακρίτας 1995, σσ. 157-180· Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ (επιμ.), *Έλληνες Σκηνογράφοι- Ενδυματολόγοι και Αρχαίο Δράμα*, Αθήνα 1999, που αποτελεί μια πρώτη καταγραφή όλων των δημιουργιών). Κάθε εμπλουτισμός της λουπών είναι ευπρόσδεκτος. Η ιστορικός της τέχνης σκοπεύει να δώσει μια σφαιρική της θεατρικής προσφοράς της εικαστικής γενιάς του '30· αυτή η επιθυμία καθόρισε και τα χρονικά όρια της παρουσίασης.

Μολοντούτο γίνονται στον τόμο και παρεκβάσεις άλλες, π.χ. στο παγκόσμιο θέατρο από την αρχαία Ελλάδα έως σήμερα, οι οποίες δεν δικαιολογούνται πια από την επιλογή του θέματος (εδώ π.χ. λείπει και η αναφορά στη μονογραφία του Π. Μαρτινίδη, *Μεταμορφώσεις του θεατρικού χώρου. Τυπικές φάσεις κατά την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των θεάτρων στη Δύση*, Αθήνα, Νεφέλη 1999). Αυτό αφορά το πρώτο κεφάλαιο: «Παγκόσμια ιστορική αναδρομή», με θεματικές ενότητες: το θέατρο στην Αρχαία Ελλάδα (σσ. 15 εξ.), Το θέατρο στα ρωμαϊκά χρόνια (σσ. 20 εξ.), Το μεσαιωνικό θέατρο (σσ. 21 εξ.), Το θέατρο στην Αναγέννηση (σσ. 24 εξ.), Το θέατρο στο Baroque (σσ. 27 εξ.), Το θέατρο στο 18^ο αιώνα (σσ. 33 εξ.), Ο 19^{ος} αιώνας (σσ. 35 εξ.), Η αντίδραση στο Ρομαντισμό - Ο Νατουραλισμός (σσ. 37 εξ.), το σύγχρονο θέατρο (σσ. 39 εξ.). Αυτά, με παραπομπές στην εικονογραφημένη θεατρική ιστορία της Phyllis Hartnoll και στη Δήμητρα Τσούχλου-Ασαντούρ (βλ. παραπάνω), δεν μπορούν να επαρκούν, δεδομένου ότι επεκτείνονται σε μια γενική ιστορία του παγκόσμιου θεάτρου. Κάτι παρόμοιο ισχύει και για το δεύτερο κεφάλαιο, «Το νεοελληνικό θέατρο», που έχει τις

εξής υποεπνόητες: Μορφές Θεάτρου στην Τουρκοκρατία – το λαϊκό θέατρο και ο Καραγκιόζης (σσ. 45 εξ.), Νεοελληνικός Διαφωτισμός και πρώτες προσπάθειες θεατρικής παραγωγής στο νεοσύστατο κράτος (σσ. 48 εξ.), Η άνθηση του ελληνικού θεάτρου στα τέλη του 19^{ου} και στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (σσ. 52 εξ.), Η γενιά του '30 (σσ. 58 εξ.), Το μεταπολεμικό θέατρο (σσ. 62 εξ.). Αφήνοντας όμως απ' έξω ολόκληρα κεφάλαια του νεοελληνικού θεάτρου (κρητικό, επανησιακό, αιγαιοπελαγίτικο), ενώ λείπει ακόμα και η πιο βασική βιβλιογραφία. Τα σκηνογραφικά του Καραγκιόζη άλλωστε απαιτούν ξεχωριστή πραγμάτευση, και υπάρχουν ήδη αξιολογές και σφαιρικές μελέτες για την εικαστική πλευρά του θεάτρου σκιών, που δεν λαμβάνονται υπόψη ούτε αναφέρονται καν.

Το τρίτο κεφάλαιο «Η εικαστική λειτουργία του σκηνικού» (σσ. 65 εξ.) δίνει μια σύντομη θεατρική εισαγωγή στο θέμα, ενώ *in medias res* μπαίνουν τα επόμενα κεφάλαια: 4. «Η σκηνογραφία για το αρχαίο ελληνικό θέατρο» (σσ. 65 εξ., δυστυχώς χωρίς καμιά παραπομπή στον πλούσιο κατάλογο της έκθεσης του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Παν. Αθηνών, το 1999, με την επιμέλεια της Ελένης Φεσσά-Εμμανουήλ, βλ. παραπάνω, που δίνει και εξαντλητικό κατάλογο όλων των δημιουργών που συμμετείχαν από τη μεριά των εικαστικών σε παραστάσεις αρχαίου δράματος): στην ενότητα «Οι προτάσεις του Εθνικού Θεάτρου» παρουσιάζεται μια ανάλυση της εργασίας του Κλεόβουλου Κλώνη και του Αντώνη Φωκά (σσ. 69 εξ., το οπτικό υλικό που στηρίζει τις αναλύσεις είναι εν πολλοίς γνωστό: «Αγαμέμνωνας» 1932, «Πέρσες» 1934, «Κύκλωψ» 1934, «Ηλέκτρα» 1938, «Εκάβη» 1943, κτλ.), και στην ενότητα «Οι αριστοφανικές κωμωδίες στο Εθνικό και η εργασία νέων σκηνογράφων» (σσ. 82 εξ.) εξετάζονται οι εργασίες του Γιώργου Βακαλό και του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Άλλη ενότητα παρουσιάζει το εικαστικό μέρος των αρχαίων παραστάσεων του Κάρολου Κουν (σσ. 95 εξ.): τον ίδιο τον Κουν ως σκηνογράφο, τους Διαμαντή Διαμαντόπουλο, Γιάννη Μόραλη και Γιάννη Τσαρούχη (κι εδώ φωτογραφίες και μακέτες είναι εν πολλοίς γνωστές). Ακολουθεί και μια τρίτη ενότητα για το θέατρο της Μαρίκας Κοτοπούλη και τη συνεργασία της με το Νίκο Εγγονόπουλο (σσ. 115 εξ.), καθώς και για τις θεωρητικές προσεγγίσεις του Νίκου Νικολάου στη σκηνογραφία του αρχαίου θεάτρου (σσ. 119 εξ.). Αν θέλει να συγκρίνει κανείς το κεφάλαιο αυτό με τον κατάλογο της Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ διαπιστώνει αρκετές και σημαντικές ελλείψεις.

Για τη σκηνογραφία του Σαξέπηρ, στην οποία αφιερώνεται το πέμπτο κεφάλαιο, υπάρχουν λιγότερο συστηματικές προεργασίες: «Το πρόβλημα των σαξπηρικών έργων και οι διάφορες ερμηνευτικές προτάσεις» (121 εξ. Γενικά), «Ο Shakespeare στην Ελλάδα, από την ίδρυση των νεοελληνικών θεάτρων, ως τη δεκαετία του 1930» (σσ. 125 εξ. χωρίς συγκεκριμένα εικαστικά στοιχεία), «Ο Shakespeare στο Εθνικό Θέατρο» (σσ. 127 εξ.): Κλεόβουλος Κλώνης, Σπύρος Βασιλείου, Γιώργος Βακαλό, Ο Shakespeare στο Θέατρο Τέχνης (σσ. 138 εξ.): Κουν, Τσαρούχης· Ο Shakespeare στο Θέατρο Κοτοπούλη (σσ. 142 εξ.): Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Αλέξης Σολομός, Shakespeare στο ύπαιθρο (σσ. 145 εξ.). Το έκτο κεφάλαιο αφιερώνεται στους «Σκηνογράφους του νεότερου θεάτρου» (σσ. 147 εξ.): Μάριος Αγγελόπουλος, Γιώργος Ανεμογιάννης, Μαριλένα Αρβαβαντινού, Γιώργος Βακαλό (Λόρκα, Μπρεχτ, Μολιέρος), Σπύρος Βασιλείου, Κλεόβουλος Κλώνης – Αντώνης Φωκάς, Γιάννης Μιγάδης, Γιάννης Μόραλης, Νίκος Νικολάου, Γιάννης Στεφανέλλης, Γιάννης Τσαρχούσης και Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Εκ των υστέρων αποδεικνύεται, πως και ο Σαξέπηρ ίσως θα μπορούσε να έχει ενταχθεί στο κεφάλαιο αυτό, αν και το Ελισαβετιανό θέατρο αποτελεί μια ξεχωριστή σκηνογραφική οντότητα, η οποία ωστόσο δεν ενέπνευσε πάντα τους μοντέρνους σκηνογράφους στις καλλιτεχνικές τους συλλήψεις. Ιδιαίτερα αξιόλογο είναι ο έβδομο κεφάλαιο: «Η σκηνογραφία για το μπαλέτο» (σσ. 225 εξ.), το οποίο συνήθως παραβλέπεται από τη θεατρική ιστοριογραφία: Σπύρος Βασιλείου («Ελληνική Αποκριά» 1953, «Τετράγωνο αρ.40 ή Αδιέξοδος Πάροδος»

1957, «Ειδοθέα» 1958, «Μαγικός Μανδαρίνος»), Νίκος Εγγονόπουλος («Μορφές μιας Γυναίκας» 1951, «Κόρη» 1956), Γιάννης Μόραλης («Έξι Λαϊκές Ζωγραφιές» 1951, «Ερωφίλη» 1956, «Ερημιά» 1958), Νίκος Νικολάου («Η Λυγερή και ο Χάρος» 1958), Νίκος Κατζηκυριάκος-Γκίκας («Έξι Σάπφειροι & Les Petits Riens» 1950, «Λιογέννητη» 1952, «Το Καταραμένο Φίδι» 1951). Γιατί όμως δεν έγινε καμιά παραπομπή στον τόμο *Ελληνικό χορόδραμα 1950-1960*, Αθήνα 1961, με αποτέλεσμα να μένουν αρκετές παραστάσεις και συνεργασίες απ' έξω, όπως τα κοστούμια του Τσαρούχη για το «Ορφέα και Ευρυδίκη» το 1956; Το τελευταίο κεφάλαιο «Η Σκηνογραφία για την Επιθεώρηση» (σσ. 251 εξ.) επιχειρεί αρχικά μια εξιστόρηση της εξέλιξης του είδους ως το 1930, δεν παρατέμνει όμως στο κλασικό βιβλίο τον Χατζηπανταζή/Μαράκα (1977). Ένας επιλογος (σσ. 259 εξ.) συνοψίζει τα συμπεράσματα, ακολουθεί μια σύντομη βιβλιογραφία (σσ. 263 εξ.), ένα Ευρετήριο κύριων ονομάτων και εννοιών (σσ. 267 εξ.), καθώς και ένας πίνακας προέλευσης των εικόνων (σσ. 277 εξ.).

Ο τόμος είναι καλοτυπωμένος και ευπαρουσίαστος, το ξεφύλλισμά του μια απόλαυση. Μολοντούτο δεν παύει να είναι αρκετά επιλεκτικός, να εμφανίζει χάσματα στην τεκμηρίωση κυρίως πηγών της θεατρικής ιστορίας και των τελευταίων ερευνητικών επιτευγμάτων στο χώρο· σε κάθε περίπτωση όμως συνειδητοποιεί κανείς, πόση δουλειά έχει ακόμα να γίνει στο πεδίο της σύνδεσης της θεατρικής ιστορίας με την εικαστική, όπως και της σύνδεσης της θεατρικής ιστορίας με την ιστορία της μουσικής. Ο προκείμενος τόμος αποτελεί μια ψηφίδα στο μωσαϊκό μιας ενδεδειγμένης τεκμηρίωσης της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου στον 20ό αιώνα.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΕΑΡΧΟΣ,

Έλληνες ηθοποιοί. Η γενιά μας, έτος γέννησης από 1926 μέχρι 1940. Τόμ. Τρίτος, (Α-Λ) σελ. 368 (4^η), (Μ-Ω) σελ.369-800, Αθήνα-Γιάννινα, Εκδόσεις «Δωδώνη» 2000, πολλές εικ. ISBN 960-385-043-8.

Με το τρίτο ογκώδη τόμο ολοκληρώνεται το σημαντικό εγκυκλοπαιδικό έργο του Θεόδωρου Ξεάρχου, του οποίου τους προβληματισμούς και δυσκολίες έχουμε περιγράψει (βλ. *Παράβασις* 4, 2001, σσ. 322-327) ώστε να μην χρειάζεται να επαναληφθούν εδώ. Και η δομή των λημμάτων είναι η ίδια. Ένας πρόσθετος προβληματισμός δημιουργείται με την απόκρυψη ή παραποίηση του έτους γέννησεως στην περίπτωση των κυριών, όπως τονίζει ο εκδότης σε προλογικό σημείωμα (σσ. 11 εξ.). Ωστόσο το πρόβλημα δεν βαρύνει σημαντικά. Τη σημασία του έργου εξαίρει ξανά ο Κώστας Γεωργουσόπουλος σε σύντομο χαιρετισμό του («Έξαρχος, ο "κηπουρός"», σσ. 13 εξ.). Μετά από σύντομη Εισαγωγή (σσ.15 εξ.) ακολουθούν γύρω στα 1000 λήμματα των ηθοποιών με φωτογραφία (σσ.19-694). Σ' ένα Β' μέρος συγκεντρώνονται πρόσωπα του καλλιτεχνικού πνευματικού χώρου που υπήρξαν ηθοποιοί (σσ. 695-747), και σ' ένα Γ' μέρος και άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία: το Μητρώο του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών (Σ.Ε.Η.), όπου γίνεται καταγραφή μελών του Σωματείου που γεννήθηκαν από το 1926 ως το 1940, χωρίς επαγγελματικές πληροφορίες, με μόνη ένδειξη τα στοιχεία που αναφέρονται στο Μητρώο (σσ. 749-763), «Ένα ιστορικό ντοκουμέντο» (σσ. 765 εξ., πρόκειται για έγγραφο του σωματείου από τις 17 Ιουνίου 1946), ακο-